हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौ“
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
दुर्गा पौडेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

२०६५

शोधनिर्देशक
डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौ"
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
दुर्गा पौडेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम्.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री दुर्गा पौडेलले हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । मिहिनेतपूर्वक तयार पारिएको उहा“को शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५।०२।०३

....

(डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

....

(प्रा. राजेन्द्र सुवेदी)

विभागीय प्रमुख

....

(डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल)

शोधनिर्देशक

....

(राजेन्द्र रिजाल)

बाXय परीक्षक

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

कृतज्ञताज्ञापन

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौ“ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलको निर्देशनमा तयार गरेको हु“ । आÇनो कार्यव्यस्तताका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा प्रेमपूर्वक निर्देशन, आवश्यक सामग्री तथा विविध सल्लाह दिनुहुने गुरुप्रति म सदा ऋणी रहने छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्रीका साथै महŒवपूर्ण मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोधनायक हरिभक्त बुढाथोकी तथा उहा“को परिवारप्रति म सदा कृतज्ञ रहने छु । शोधपत्र लेखनका समयमा आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिनुहुने गुरु गोविन्दप्रसाद शर्मा र केशव सुवेदीप्रति म आभारी छु । यसैगरी मलाई क्याम्पस स्तरको अध्ययनदेखि आजसम्म आङ्खना छत्रछायामा राखी, आवश्यक सुझाव सल्लाह तथा परामर्श दिनुहुने दाजुभाउजू गोविन्दराज भट्टराई तथा अञ्जना भट्टराई र दाजु देवेन्द्र भट्टराईप्रति म आभारी छु ।

आर्थिक तथा व्यावहारिक समस्याहरूस“ग सङ्घर्ष गरी आÇनो पूरा जीवन नै मेरो अध्ययन कार्यको सहयोगमा बिताई मलाई यस अवस्थासम्म ल्याउने मेरा पूजनीय पिता नन्दीकेशर पौडेल तथा माता पिङ्गलादेवी पौडेलप्रति म आजीवन ऋणी रहने छु । मलाई अक्षर चिनाउने देखि उच्च शिक्षाको बाटो देखाउने मेरा दिदीभिनाजु पूर्णप्रसाद बा“स्कोटा तथा हीमा बा“स्कोटा, शान्ता नेपाल र देवीमाया अधिकारीप्रति म कृतज्ञ छु । त्यसैगरी अध्ययनकै क्रममा आर्थिक तथा हार्दिक सहयोग गर्ने भाइ माधव पौडेल, रविन पौडेल तथा अध्ययनको परिवेश बनाइदिने मेरी श्रीमती नीता पौडेलप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा मलाई विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा सहयोगी मित्रहरू देवीप्रसाद दाहाल, चन्द्रप्रसाद ढकाल, दीपकराज आचार्य, कुलबहादुर चौहान, दाताराम आचार्य, मधुप्रसाद अर्याल, लक्ष्मीप्रसाद भट्टराई, चन्द्रप्रसाद भट्टराई, चन्द्रमणि भट्टराई, भवानी अधिकारी, गोविन्दबहादुर खत्री, कमला चौहान, इन्दिरा दाहाल अनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण शुभचिन्तकहरूप्रति धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु ।

यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

शैक्षिक सत्र : २०६१–०६३

....

मिति : २०६५।०२।०३

दुर्गा पौडेल

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय १–४
- १.१ शोधशीर्षक १
- १.२ शोधकार्यको प्रयोजन १
- १.३ विषयपरिचय १
- १.४ समस्याकथन १
- १.५ शोधकार्यको उद्देश्य २
- १.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २
- १.७ अध्ययनको औचित्य र महŒव ३
- १.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन ३
- १.९ सामग्री सङ्कलनविधि ३
- १.१० अध्ययन र विश्लेषण विधि ३
- १.११ शोधपत्रको रूपरेखा ४

दोस्रो परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी ५–२०
- २.१ जन्म र जन्मस्थान ५
- २.२ बाल्यकाल र स्वभाव ५
- २.३ शिक्षादीक्षा ९
- २.४ पारिवारिक अवस्था १०
  - २.४.१ उपनयन १०
  - २.४.२ विवाह १०
  - २.४.३ सन्तान ११
  - २.४.४ आर्थिक स्थिति ११
- २.५ सुखदुःखका क्षणहरू १२
- २.६ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव १३
  - २.६.१ स्वभाव १३
  - २.६.२ रुचि १४
- २.७ कार्यक्षेत्र १४
  - २.७.१ शिक्षक तथा अन्य १४
  - २.७.२ प्रहरी सेवा १५
  - २.७.३ सम्पादन १६
  - २.७.४ संस्थागत संलग्नता १६
- २.८ भ्रमण १७
- २.९ सम्मान र पुरस्कार १७
- २.१० जीवनदर्शन १८
- २.११ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश १८
  - २.११.१ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव १८
  - २.११.२ प्रकाशित कृतिहरू १८

२.११.२.१ प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरू १९
२.११.२.२ प्रकाशित फुटकर कृतिहरू १९

तेस्रो परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीको व्यक्तित्व २१-३०

३.१ पृष्ठभूमि २१
३.२ शारीरिक व्यक्तित्व २१
३.३ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू २१
३.३.१ साहित्यिक व्यत्तित्व २२
३.३.१.१ नाटककार व्यक्तित्व २२
३.३.१.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व २२
३.३.१.३ कथाकार व्यक्तित्व २३
३.३.१.४ सम्पादक व्यक्तित्व २४
३.३.१.५ अन्तर्वार्ताकार व्यक्तित्व २४
३.३.१.६ कवि व्यक्तित्व २४
३.३.१.७ गीतकार व्यक्तित्व २५
३.३.१.८ निबन्धकार व्यक्तित्व २५
३.३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व २६
३.३.२.१ जागिरे व्यक्तित्व २६
३.३.२.२ प्रहरी व्यक्तित्व २६
३.३.२.३ समाजसेवी व्यक्तित्व २८
३.३.२.४ प्राविधिक लेखक व्यक्तित्व २८
३.३.२.५ संस्थापक व्यक्तित्व २८
३.४ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तर्सम्बन्ध २९

चौथो परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीको साहित्ययात्रा ३१-३५

४.१ पृष्ठभूमि ३१
४.१.१ प्रथम चरण ३१
४.१.२ द्वितीय चरण ३१
४.१.३ तृतीय चरण ३३
४.१.४ निष्कर्ष ३५

पा“चौ“ परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीको नाटचकृतिको विश्लेषण ३६-४४

५.१ ‘बसन्त कोपिला’ नाटकको विश्लेषण ३६
५.१.१ परिचय ३६
५.१.२ अङ्कदृश्य विभाजन ३६
५.१.३ कथावस्तु ३७
५.१.४ सहभागी ४०
५.१.५ द्वन्द्व ४२
५.१.६ संवाद ४२
५.१.७ परिवेश ४३
५.१.८ उद्देश्य ४३

५.१.९ भाषाशैलीय विन्यास ४३
५.१.१० निष्कर्ष ४४

छैटौ“ परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीका आख्यानात्मक कृतिको विश्लेषण ४५-७३

६.१ 'सन्तान' उपन्यासको विश्लेषण ४५
६.१.१ परिचय ४५
६.१.२ कथावस्तु ४५
६.१.३ सहभागी ५०
६.१.४ परिवेश ५२
६.१.५ उद्देश्य ५२
६.१.६ दृष्टिबिन्दु ५२
६.१.७ भाषाशैलीय विन्यास ५३
६.१.८ निष्कर्ष ५३
६.२ 'बहुरुपी साधु' उपन्यासको विश्लेषण ५३
६.२.१ परिचय ५३
६.२.२ कथावस्तु ५४
६.२.३ सहभागी ५६
६.२.४ परिवेश ५९
६.२.५ उद्देश्य ५९
६.२.६ दृष्टिबिन्दु ५९
६.२.७ भाषाशैलीय विन्यास ५९
६.२.८ निष्कर्ष ६०
६.३ 'आरतीका आ“सु' उपन्यासको विश्लेषण ६०
६.३.१ परिचय ६०
६.३.२ कथावस्तु ६०
६.३.३ सहभागी ६३
६.३.४ परिवेश ६६
६.३.५ उद्देश्य ६६
६.३.६ दृष्टिबिन्दु ६६
६.३.७ भाषाशैलीय विन्यास ६७
६.३.८ निष्कर्ष ६७
६.४ 'मनसराको चिहान' उपन्यासको विश्लेषण ६७
६.४.१ परिचय ६७
६.४.२ कथावस्तु ६७
६.४.३ सहभागी ६९
६.४.४ परिवेश ७२
६.४.५ उद्देश्य ७२
६.४.६ दृष्टिबिन्दु ७२
६.४.७ भाषाशैलीय विन्यास ७२

६.४.८ निष्कर्ष ७३

सातौँ परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीका काव्यकृतिको विश्लेषण ७४-१०४

७.१ 'हाम्रो देश हाम्रै भविष्य' गीत-कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण ७४

७.१.१ परिचय ७४

७.१.२ विषयवस्तु ७४

७.१.३ सहभागी ७८

७.१.४ परिवेश ७८

७.१.५ उद्देश्य ७८

७.१.६ दृष्टिबिन्दु ७९

७.१.७ भाषाशैलीय विन्यास ७९

७.१.८ निष्कर्ष ८०

७.२ 'हाम्रो देश हाम्रै भविष्य' गीत-कवितासङ्ग्रहका गीतहरूको विश्लेषण ८१

७.२.१ परिचय ८१

७.२.२ संरचना ८१

७.२.३ विषयवस्तु ८२

७.२.३.१ देशप्रेम ८२

७.२.३.२ प्रणयभाव ८३

७.२.३.३ समसामयिकता ८४

७.२.३.४ जीवनदर्शन ८५

७.२.३.५ विविध ८५

७.२.४ भाषाशैलीय विन्यास ८६

७.२.५ लयविधान ८७

७.२.६ बिम्ब र प्रतीक ८९

७.२.७ अलङ्कारविधान ९०

७.२.८ निष्कर्ष ९३

७.३ 'मूलको सङ्लो पानी' गीतसङ्ग्रहका गीतहरूको विश्लेषण ९३

७.३.१ परिचय ९३

७.३.२ संरचना ९३

७.३.३ विषयवस्तु ९४

७.३.३.१ देशप्रेम ९५

७.३.३.२ प्रणयभाव ९६

७.३.३.३ समसामयिकता ९७

७.३.३.४ जीवनदर्शन ९७

७.३.३.५ विविध ९८

७.३.४ भाषाशैलीय विन्यास ९९

७.३.५ लयविधान १००

७.३.६ बिम्ब र प्रतीक १०१

७.३.७ अलङ्कारविधान १०२

७.३.८ निष्कर्ष १०३

आठौं“ परिच्छेद : हरिभक्त बुढाथोकीका काव्यकृतिको विश्लेषण १०५-११५
८.१ फुटकर कथाको विश्लेषण १०५
८.१.१ कथावस्तु १०५
८.१.२ सहभागी १०८
८.१.३ परिवेश १०९
८.१.४ उद्देश्य ११०
८.१.५ दृष्टिबिन्दु ११०
८.१.६ भाषाशैलीय विन्यास १११
८.१.७ निष्कर्ष १११
८.२ 'विजयको सिन्दूर' एकाङ्कीको विश्लेषण १११
८.२.१ परिचय १११
८.२.२ कथावस्तु १११
८.२.३ सहभागी ११२
८.२.४ द्वन्द्व ११२
८.२.५ संवाद ११२
८.२.६ परिवेश ११२
८.२.७ उद्देश्य ११३
८.२.८ भाषाशैलीय विन्यास ११३
८.२.९ निष्कर्ष ११३
८.३ 'न्याय नपाए गोरखा जानू' निबन्धात्मक लेखको विश्लेषण ११३
८.४ 'आदर्श नारी– श्री ५ ऐश्वर्य' निबन्धात्मक लेखको विश्लेषण ११४
८.५ 'जसको संरक्षणमा हामी बा“चेका छौं“' निबन्धात्मक लेखको विश्लेषण ११४
८.६ 'राजभक्ति र नेपाल प्रहरी' निबन्धात्मक लेखको विश्लेषण ११४
८.७ 'शाहवंश र आधुनिक नेपाल प्रहरी' निबन्धात्मक लेखको विश्लेषण ११४
८.८ 'मेरो विगत र रोटरी सदस्य' लेखको विश्लेषण ११५
८.९ 'एउटा मीठा यात्रा' संस्मरणको विश्लेषण ११५
नवौं“ परिच्छेद : उपसंहार ११६-११८
परिशिष्ट ११९-१४०
सन्दर्भग्रन्थसूची १४१-१४२
(क) सन्दर्भ पुस्तकसूची १४१
(ख) सन्दर्भ पत्रपत्रिकासूची १४१

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व २०६५ दुर्गा पौडेल

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व दुर्गा पौडेल २०६५

हरिभक्त बुढाथोकीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व २०६५ दुर्गा पौडेल